

ТАҲҚИҚИ НАЗМИ УСТОД

Одатан, дар радифи номи Садриддин Айни унвонҳои «нависанда», «адабиётшинос», «забоншинос», «муаррих», «шоир»... зикр карда мешаванд, ки ин бесабаб нест. Аммо чунин эҷодиёти серсоҳа алҳол ба таври бояду шояд омӯхта нашудааст. Бинобар ин, нашр шудани асари тадқиқоти Х. Ниёзов доир ба назми устод Айни, «Роҳи эҷодии Айни ҳамчун шоир», (нашриёти «Наука», шаҳри Москва) ба аҳамияги муҳимми илмӣ соҳиб мебошад.

Х. Ниёзов дуруст нишон медиҳад, ки С. Айни ба мисли аксари адибони шарқ ғаъолияти эҷодии худро аз шеърсарой оғоз намудааст. Айни аз охири асри XIX ба майдони адабиёт қадам гузошта, асосан дар мавзӯҳои ишқӣ ва шиквой шеърҳо эҷод кардааст. Аммо, чунон ки Х. Ниёзов қайд менамояд, С. Айни аз соли 1905 сар карда ба мавзӯҳои муҳимми сиёсӣ, иҷтимоӣ даҳлат мекунад.

Муаллиф ҳаққонӣ менависад, ки «С. Айни дар байни адибони Осиёи Миёна яке аз аввалинҳо шуда оғози ҳаёти навро дар ашъори худ васф карда, шаҳомати инқилоби сотсиалистиро тараннум намуд...».

С. Айни баъд аз инқилоби Октябр ба эҷод кардани асарҳои мансур мегузарад, зеро «чорчубаи назм» барои ифода намудани дигаргуниҳои бузурги сохти иҷтимоӣ, мазмуну ғояҳои олимконияти дилхоҳро пурра дода наметавонист. Бинобар ин, ақидаи Х. Ниёзов, ки гуё С. Айни «он чиро, ки дар асарҳои мансур ифода карда натавониста буд, дар шеърҳояш ифода кардааст» мулоҳизаи махсусро талаб мекунад.

С. Айни пеш аз ҳама нависанда мебошад. Аҳли олам ўро ҳамчун эҷодкор маҳз ба туфайли «Одина», «Дохунда», «Ғуломон», «Марги судхӯр», «Ёддоштҳо» мешиносанд. Вале С. Айни дар давраҳои мухталиф шеърсароиро тамоман тарк накардааст. Ў «Тоҷикистон», «Дили Лохутӣ», «Ҷанги одаму об» барин чандин асарҳои манзум офаридааст, ки онҳо ба ҳодисаю воқеаҳои муҳимми давру замон бахшида шудаанд.

Устод Айниро яке аз асосгузори адабиёти советии узбек низ ҳисоб мекунанд. С. Айни мувофиқи тақозои замон ва шароити таърихӣ баъзе асарҳои мансур ва чанде аз ашъори худро ба забони узбекӣ эҷод карда буд. Ин ҳодиса низ ҳаққони мавриди тадқиқи адабиётшинос қарор гирифтааст.

Аммо, бояд иқрор шуд, ки дар чунин ҳолатҳо суҳанони олим баъзан умумӣ буда, бо далелу бурҳонҳои қатъӣ мусаллаҳ нестанд. Чунончи ў дар саҳифаи 61 навиштааст: «Айни дар ин солҳо (солҳои 1905-1917) ба забонҳои ўзбекӣ ва тоҷикӣ як қатор шеърҳои лирикӣ эҷод намуд, ки аксаран характери граждани доранд». Баъд муаллиф ҳамчун гувоҳи фикри худ «Мозӣ ва ҳол», «Нидо ба ҷавонон» барин танҳо чанд шеъри тоҷикии Айниро зикр карда, аз ашъори ўзбекии устод чизеро номбар накардааст.

Муҳаққиқ барои таҳлили мундариҷоти ғоявии ашъори устод, пайваста омӯхтани онҳо бо талаби замон, партия ва халқ ҷидду ҷаҳд намуда, ба комёбиҳо ноил гардидааст. Вале, гуфтан даркор аст, ки агар муаллиф алоқаҳои муваққатии С. Айниро бо ҷадидизм ва сабабу оқибатҳои онро чуқуртар таҳлил мекард, хеле хуб мешуд. Инчунин, бо амиқтар нишон додани моҳияти реакционии ҷараёнҳои миллатчиғии пантуркистон, ки С. Айни ба муқобили онҳо муборизаҳои шадид бурдааст, моҳияти тадқиқот хеле меафзуд.

Х. Ниёзов дуруст қайд мекунад, ки «осори манзуми тоинқилобии Айни дар вазни арӯз эҷод карда шудаанд». Илова кардан зарур аст, ки шеърҳои баъдиинқилобии устод низ дар вазни

арӯз суруда шудаанд. Арӯз вазни асосии ашъори шоирони советии тоҷик ҳисоб меёбад. Таҷрибаи эҷодии Лоҳутӣ, Турсунзода, Миршакар ва даҳҳо дигарон собит менамояд, ки мазмунҳои олии иҷтимоӣ, ғояҳои бузурги инсонпарваронаи партиро дар арӯз ҳам тараннум кардан мумкин будааст. Аз ин рӯ ба фикри мо, арӯз ва дигар воситаҳои тасвири бадеии назми классикиро айбдор кардан ва инкор намудан (саҳ. 67) ҳеҷ гуна асосе надорад.

Чунон ки таърихи адабиёти тоҷик нишон медиҳад, дар мавзӯҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, ишқӣ ва ғайра ғазал сурудан мумкин аст. Ба ин фикр эҷодиёти шоири бузурги пролетарӣ Лоҳутӣ ва дигар шоирони советии тоҷик мисоли барҷаста шуда метавонад.

Дар рисолаи рафиқ Ниёзов баъзе нуқсонҳои дигар низ ба чашм мерасанд, ки онҳо боиси қубҳи асар гардидаанд. Масалан, дар саҳифаҳои 70, 99, 100 жанрҳои шеърӣ мустазод, маснавӣ бо истилоҳи «қасида» ифода карда шудаанд. Тарҷима ва ё маънидоди баъзе порчаҳои шеърӣ (саҳ. 46, 49, 53) чунон анҷом ёфтаанд, ки мазмун бо аслаш пурра мувофиқат намекунад. Чунончи, аз мисраи ишқии «Офтоби ман, намоён кун узори хешро» (саҳ. 46) оҳанги иҷтимоӣ ҷустан («солнце покажет свой светлый лик») ба ҳеҷ ваҷҳ матлуб нест...

Доир ба соҳаҳои гуногуни фаъолияти илмию адабии устод Айнӣ хеле тадқиқотҳо ба вучуд омаданд. Адабиётшиносон И. Брагинский, З. Раҷабов, С. Табаров, М. Шукуров, А. Маниёзов ва дигарон дар ин масъалаҳо мақолаю рисолаҳои алоҳида таълиф намудаанд. Бо вучуди ин, омӯхтани эҷодиёти С. Айнӣ, аз ҷумла фаъолияти шоирӣ ӯ ҳоло идома дорад. Корҳои ҷиддии илмӣ ва ҷамъбасткунанда дар пешанд.

Р. МУСУЛМОНКУЛОВ,
аспиранти Университети
давлатии Тоҷикистон.

Тошкент
совети,
1966) 6 август,
сах. 3.

ТАНҚИД ВА КИТОБИЁТ ТАҲҚИҚИ НАЗМИ УСТОД

Одатан, дар раёфи номи Садриддин Айни унвонҳои «нависанда», «адабиётшинос», «забонинос», «муаррих», «шоир»... зикр карда мешаванд, ки ин бесабаб нест. Аммо чунин эҷодиёти сероҳа ахлоқ ба таъри бояду шояд омӯхта нашудааст. Бинобар ин, нашр шудани асари тадқиқотии Х. Ниёзов доир ба наъми устод Айни, «Роҳи эҷодии Айни ҳамчун шоир», (нашриёти «Наука», шаҳри Москва) ба аҳамияти муҳими илмӣ соҳиб мешавад.

Х. Ниёзов дуруст нишон медиҳад, ки С. Айни ба исли ансари адабон шарқ ғайриятӣ эҷодии худро аз шеърсаройи оғоз намуфтааст. Айни аз охириҳои асри XIX ба майдони адабиёт қадам гузошта, асосан дар мавзӯҳои ишқи ва шиквойи шеърҳо эҷод кардааст. Аммо, чунон ки Х. Ниёзов қайд менамояд, С. Айни аз соли 1905 сар карда ба мавзӯҳои муҳими сиёсӣ, иҷтимоӣ дахлат мекунад. Муаллиф ҳаққонӣ менависад, ки «С. Айни дар байни адабони Осиёи Миёна яке аз аввалинҳо шуда оғози ҳаёти навро дар ашъори худ баъсф карда, шахомати инқилобии социалистиро тараннум намуда...».

С. Айни баъд аз инқилоби Октябр ба эҷод кардани асарҳои мансур мегузарад, зеро «чорубаи назм» барои ифода намудани дигаргунҳои бузурги соҳти иҷтимоӣ, маъмуӣ, ғалқон-оли-аммонӣ, яъне диалекти пулла дода наметавонист. Бинобар ин, ақиди Х. Ниёзов, ки гуё С. Айни «он чиро, ки дар асарҳои мансур ифода карда натавониста буд, дар шеърҳои ифода кардааст» мулоҳизаи маҳсууро талаб мекунад.

С. Айни пеш аз ҳама нависандаи мебошад. Аҳли олам ӯро ҳамчун эҷодкор маҳз ба туфайли «Одина», «Дохунда», «Ғуломон», «Марги судхӯр», «Бедоштҳо» мешиносанд. Вале С. Айни дар давраҳои мухталиф шеърсароиро тамомаи тарк накардааст. У «Ҷоҳистон», «Дили Лоҳутӣ», «Ҷанги одаму об» барин чандин асарҳои манзум офаридааст, ки онҳо ба ҳодисаи воқеаҳои муҳими даври замон бахшида шудаанд.

Устод Айниро яке аз асосгузори адабиёти советии ўзбек низ ҳисоб мекунанд. С. Айни мувофиқи тақозои замон ва шароити таърихӣ баъзе асарҳои мансур ва чанде аз ашъори худро ба забони ўзбонӣ эҷод карда буд. Ин ҳодиса низ ҳаққонӣ мавриди тадқиқи адабиётшинос қарор гирифтааст. Аммо, бояд иқрор шуд, ки дар чунин ҳолатҳо суҳанони олим баъзан умумӣ буда, бо далелу бурҳонҳои қатъӣ мусаллаҳ нестанд. Чунончи у дар саҳифаи 61 навиштааст: «Айни дар ин солҳо (солҳои 1905—1917) ба забонҳои ўз-

бекӣ ва тоҷикӣ як қатор шеърҳои лирикӣ эҷод намуд, ки ансаран харахтери граждони доранд». Бояд муаллиф ҳамчун ғувоҳи фикри худ «Мозӣ ва ҳол», «Нидо ба ҷавонон» барин танҳо чанд шеъри тоҷикии Айниро зикр карда аз ашъори ўзбекистон устод чизеро номбар накардааст.

Муҳаққиқ барон таҳлили мундариҷоти ғалқон ашъори устод, пайвасти омӯхтани онҳо бо талаби замон, партия ва халқ ҷидду ҷаҳд намуфта, ба қомебонҳо нонд гардидааст. Вале, гуфтан даркор аст, ки агар муаллиф алоҳаҳои муваққатии С. Айниро бо ҷадидизм ва сабабу оқибатҳои онро ҷуқуртар таҳлил мекард, ҳеле хуб мешуд. Инчунин, бо амиктар нишон додани моҳияти реакционии ҷараёнҳои миллатчиғии пантуркистон, ки С. Айни ба муқобили онҳо муборизаҳои шадид бурдааст, моҳияти тадқиқот ҳеле меафзуд.

Х. Ниёзов дуруст қайд мекунад, ки «осори манзуми тоҷикӣ Айни дар вақти арӯз эҷод карда шудаанд». Илова кардан зарур аст, ки шеърҳои баъдинқилобии устод низ дар вақти арӯз суруда шудаанд. Арӯз — вақти асосии ашъори шоирони советии тоҷик ҳисоб мешавад. Таҷрибаи эҷодии Лоҳутӣ, Турсунзода, Миршакар ва даҳҳо дигарон собит менамояд, ки мазмуни олин иҷтимоӣ, ғалқон бузурги инсонпарварона — тартибро дар арӯз ҳам тараннум кардан мумкин будааст. Аз ин рӯ ба фикри мо, арӯз ва дигар воситаҳои тасвири бадеии назми классикиро айбдор кардан ва инкор намудан (сах. 67) ҳеч гуна асоси надорад.

Чунон ки таърихи адабиёти тоҷик нишон медиҳад, дар мавзӯҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, ишқӣ ва ғайра ғазал сурудан мумкин аст. Ба ин фикр эҷодиёти шоири бузурги пролетарӣ Лоҳутӣ ва дигар шоирони советии тоҷик мисоли барҷаста шуда метавонад.

Дар рисолаи рафиқ Ниёзов баъзе нуқсонҳои дигар низ ба ҷашм мерасанд, ки онҳо боиси қубҳи асар гардидаанд. Масалан, дар саҳифаҳои 70, 99, 100 жанрҳои шеърӣ мустақод, маснавий бо истилоҳи «қасида» ифода карда шудаанд. Тарҷима ва ё матни доди баъзе порчаҳои шеърӣ (сах. 46, 49, 53) чунон анҷом ёфтаанд, ки мазмун бо аслам пулла мувофиқат намекунад. Чунончи, аз мисраи ишқии «Оғоби ман, намоён кун узори хешро» (сах. 46) оҳанги иҷтимоӣ ҷустан («солони» понажет свой светлый лик») ба ҳеч ваҷх матлуб нест...

Доир ба соҳаҳои ғуноғуни ғайриятӣ илмӣ адабии устод Айни ҳеле тадқиқотҳо ба вуҷуд омаданд. Адабиётшиносон И. Брагинский, З. Раҷабов, С. Табаров, М. Шукӯров, А. Маннӯзов ва дигарон дар ин масъалаҳо мақолаҳо рисолаҳои алоҳида таълиф намуфтаанд. Во вуҷуди ин, омӯхтани эҷодиёти С. Айни, аз ҷумла ғайриятӣ шоирини ӯ ҳоло идома дорад. Корҳои ҷидди илмӣ ва ҷамъбастикунада дар пешанд.

Р. МУСУЛМОНҚУЛОВ,
аспиранти Университети
давлатии Тоҷикистон.